

NEKATERI VIDIKI ŽIVLJENJA PRIMORSKIH PRISELJENCEV V PREKMURJE MED SVETOVNIMA VOJNAMA

Andrej Vovko*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nekateri vidiki življenja primorskih priseljencev v Prekmurje med obema svetov- nima vojnama

Prekmurje je bilo in je v določeni meri vse do danes ostalo eno najbolj tipičnih geografskih območij množičnega slovenskega izseljevanja. Manj značilen in precej manj številčen pa je zlasti za pretekla zgodovinska obdobja obratni proces: proces priseljevanja v Prekmurje. Prvi Slovenci, ki so se v večjem številu priselili v Prekmurje, so bili nedvomno begunci iz Primorske, ki so po letu 1918 pobegnili predvsem pred italijanskim raznarodovalnim nasiljem, zlasti po njegovi zaostritvi po fašističnem prevzemu oblasti. V prispevku so predstavljeni nekateri vidiki njihovega življenja: delež primorskih učiteljev, primorskih priseljenjskih kolonij v Petišovcih, Benici in Pincah ter delovanje primorskih emigrantskih društev v Dolnji Lendavi in Murski Soboti.

KLJUČNE BESEDE: zgodovina, kulturna zgodovina, izseljevanje, priseljevanje, primorski begunci, šolska zgodovina, primorska emigrantska društva, Prekmurje

ABSTRACT

Some aspects of the life of the Primorje immigrants to Prekmurje between the two World Wars

Prekmurje has been and remained to a certain extent up to the present time one of the most typical geographical regions of mass Slovene emigration. Less characteristic and considerably less numerous is especially in recent historical periods the reverse process: the process of immigrating in Prekmurje. The first Slovenes that immigrated to Prekmurje in a larger number were undoubtedly the refugees from Primorska who after the year 1918 fled before the Italian denationalisation violence, particularly after its aggravation after the fascist takeover of power. Presented in the contribution are some aspects of their life: the share of teachers from Primorska, the Primorska immigrant colonies in Petišovci, Benica and Pince, and the activity of the Primorska emigrant societies in Dolnja Lendava and in Murska Sobota.

KEY WORDS: history, cultural history, emigration, immigration, Primorska refugees, school history, Primorska emigrant societies, Prekmurje

* Dr. zgodovine, znanstveni svetnik, izredni profesor, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija e-pošta: vovkoan@zrc-sazu.si

UVOD

Prekmurje je bilo in je do danes ostalo eno najbolj tipičnih geografskih območij množičnega slovenskega izseljevanja. O njegovih ekonomskih in drugih vzrokih, obsegu, časovnemu poteku, smereh izseljevanja, državah in geografskih področjih naseljevanja, cerkveni, kulturni, socialni, politični in drugih oblikah organiziranosti ter o življenju prekmurskih izseljencev obstaja že precej raziskav in literature, marsikatero vprašanje pa seveda še čaka na ustrezno raziskavo in predstavitev.¹

Manj značilen in precej manj številčen pa je zlasti za pretekla obdobja obratni proces – proces priseljevanja v Prekmurje. Slovenci, ki so se v večjem številu priselili v Prekmurje, so bili predvsem begunci iz Primorske, ki so po letu 1918 pobegnili pred italijanskim raznarodovalnim nasiljem, zlasti po njegovi zaostritvi po fašističnem prevzemu oblasti. Že Soška fronta med prvo svetovno vojno, še bolj pa že omenjeni raznarodovalni ukrepi fašističnih oblasti so pregnali iz njihovih domov nad 100.000 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov; po letu 1918 se jih je večina zatekla v novo-ustanovljeno južnoslovansko državo, ostali pa predvsem v Zahodno Evropo in Južno Ameriko, zlasti v Argentino.

Slovenski primorski emigranti so skladno s stopnjevanjem nasilja italijanskih oblasti v Kraljevino SHS oz. Kraljevino Jugoslavijo prihajali v več valovih. Čeprav so se priseljevali v svojo matično državo, njihovo vključevanje v večini primerov nikakor ni bilo lahko. Ker so bili v veliki večini liberalno in jugoslovansko centralistično usmerjeni, so v prvem obdobju dobivali zaposlitev v ne najbolj priljubljenih državnih poklicih (v policiji, carini itd.), kasneje, v času gospodarske krize, pa so domači prebivalci v njih videli nezaželeno konkurenco v boju za vedno bolj pičel vsakdanji kruh. Beseda »Primorec« v je marsikaterem slovenskem okolju matične domovine pomenila pravo psovko.

Primorski emigranti so v novi državi kmalu organizirali svoja društva, ki so jih leta 1928 povezali najprej v zvezo društev Orjem (Organizacija jugoslovanskih emigrantov), po njeni ukinitvi leta 1930 pa naslednje leto v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine, ki je delovala do leta 1940. Ta organizacija je združevala po vsej kraljevini Jugoslaviji raztresena pretežno liberalno in levičarsko usmerjena društva slovenskih in hrvaških beguncev iz Julijske krajine in Istre, ki ju je po prvi svetovni vojni zasedla Italija.

Zunaj zveze so delovale Sedejeve družine, društva idejno in politično katoliško usmerjenih primorskih beguncev. Zveza je bila kot Zveza jugoslovanskih emigrantskih združenj v Jugoslaviji ustanovljena septembra 1931 na kongresu v Zagrebu. Cilj Zveze je bil pospeševati in usklajevati interese okoli 100.000 slovanskih in hrvaških emigrantov v Jugoslaviji ter odmevno opozarjati na nasilje fašističnih oblasti nad pripadniki slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.

¹ Primerjaj: Mihael Kuzmič. Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 325 str. Migracije 2.

Zveza je imela svoj vodstveni direktorij, nadzorni odbor in razne odseke: socialno-podpornega, statističnega, publicističnega, gospodarskega in organizacijsko-propagandnega. Najvišji organ Zveze je bil kongres, ki se je redno sestajal enkrat letno. Predsednik direktorija in s tem tudi Zveze je bil vse obdobje njenega delovanja bivši primorski politik, tržaški odvetnik dr. Ivan Marija Čok. Na koncu leta 1930 je Zveza spremenila svoje ime v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. Glasilo Zveze je postal časopis Istra, ki je začel izhajati leta 1929. Delovanje Zveze je bilo v njenih pravih opredeljeno kot nadstrankarsko, dejansko pa je njeno vodstvo z dr. Čokom na čelu – in v prvem obdobju tudi večina članstva – zagovarjalo jugoslovansko-centralistično ter iredentistično politiko. V jugoslovanski državi je videlo tisti silo, ki bi lahko rešila primorsko begunsko vprašanje s priključitvijo Julijske krajine in Istre jugoslovanski državi.

Zveza je bila ves čas odločno protifašistično usmerjena. Javne in tajne stike je vzdrževala z italijansko protifašistično emigracijo, tajne tudi s pripadniki slovenske in hrvaške manjšine v Italiji, slednje predvsem preko Alberta Rejca, tajnika Zveze, ki je tam deloval pod psevdonimom Anton Mladen. Občasno so se v Zvezi pojavljala tudi nacionalistična protiitalijanska stališča in obsojanje vrha katoliške Cerkve zaradi pasivnega odnosa do preganjanja slovenske in hrvaške manjšine v Italiji. Zveza je skušala izboljšati pogosto zelo slab gmotni položaj na novi prihajajočih beguncev iz Julijske krajine in Istre tudi z gradnjo zavetišč zanje. S propagando si je prizadevala spremeniti pogosto zelo negativen odnos slovenske oziroma jugoslovanske javnosti do beguncev iz Italije. Sodelovala je pri organiziranju pospeševala kolonizacije primorskih in istrskih emigrantov v Makedoniji, kjer pa so jugoslovanske centralistične oblasti te koloniste v veliki meri izrabljale kot orodje velikosrbske dejavnosti, tudi s pritiski, da bi prestopili v pravoslavje.

Zelo odmevno propagandno delovanje Zveze je doživelo vrh s kongresom v Mariboru leta 1934, ko je z naglašanjem iredentističnih stališ zelo razburil italijanske vladajoče kroge. Po tem kongresu so se začela v Zvezi poglobljati trenja med »starimi«, ki jih je predstavljalo vodstvo Zveze z dr. Čokom, in »mladimi«, levičarsko usmerjenimi člani, ki so videli rešitev vprašanja Julijske krajine in Istre v samoodločbi in so to vprašanje povezovali z rešitvijo narodnostnih vprašanj v Jugoslaviji.

Delovanje Zveze se je s kongresov preneslo v posamezna emigrantska društva, kjer so prevzemali vodstvo »mladi«, ki so si zagotovili nadzor tudi nad časopisom Istra. Na delovanje organizacije, krepitev levičarske struje v njej in nazadnje na ukinitve Zveze so vplivali tudi zunanji dejavniki: etiopska in španska vojna ter jugoslovansko-italijanski sporazum. Italijanske oblasti, ki so z dobro organizirano obveščevalno mrežo spremljale delovanje Zveze in emigrantskih društev, so z nemškim sodelovanjem dosegle, da je jugoslovanska vlada septembra 1940 razpustila Zvezo in vsa v njej združena društva.²

² Primerjaj: Andrej Vovko, Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, 449–473 (dalje A. Vovko, Organizacije ...).

PRIMORSKI PRISELJENCI V PREKMURJE

K jugoslovanski državi leta 1919 priključeno Prekmurje je nudilo nekaj možnosti za preživljanje primorskih emigrantov, predvsem učiteljev, ki so s svojim jugoslovanstvom in liberalizmom odločno in hkrati tudi kot tujek posegli v tamkajšnje s posebnim zgodovinskim razvojem opredeljeno družbeno, versko, gospodarsko, socialno in kulturno okolje. Državne oblasti so v bližini Dolnje Lendave v krajih Petišovci, Benica in Pince naselile tudi nekaj deset primorskih in istrskih emigrantskih kmečkih družin. Primorski emigranti so v začetku 30-ih let 20. stoletja v Dolnji Lendavi in v Murski Soboti ustanovili društvi Soča, v veliki meri pa so s svojo prisotnostjo dali pečat tudi delovanju osnovnih šol v že omenjenih Benici, Petišovcih in Pincah, pa tudi v drugih prekmurskih osnovnih šolah.

Nekateri primorski priseljenci učitelji

Po raziskovanju primorske učiteljice Minke Lavrenčič Pahor, ki je tudi sama med obema vojnama učila v Prekmurju,³ je v tem obdobju tam daljši ali krajši čas delovalo vsaj 37 primorskih učiteljev in učiteljic, za katere povzemamo letnice in kraje rojstva oziroma smrti ter kraje službovanja v Prekmurju. Po koncu druge svetovne vojne so nekateri ostali v Prekmurju, drugi pa so se vrnili na Primorsko.

Josip Babič, (1904, Marezige – 1986, Koper), Dobrovnik, Melinci pri Dolnji Lendavi;⁴
Alojzija Baša, (1882, Bitnje pri Premu – 1948, Ljubljana, 1948), Pertoča, Murska Sobotna;⁵

Rudolf Čehovin, (1896, Gorica – ?), Radmožanci, Velika Polana;⁶

Ciril Drekonja, (1896, Temeljine – 1944, ?), Kobilje, Dolnja Lendava, Turnišče;⁷

Anton Droč, (1894, Šempeter pri Gorici – 1870, Sežana), Vidonci, Murska Sobotna;⁸

Franjo (Fran) Gabrijelčič (1886, Plave – 1944, Flossenburg), Murska Sobotna, šolski upravitelj;⁹

Rudolf (Alojzij) Gašperlin (1887, Vipava – 1962, Lož pri Starem trgu), Mačkovci, Murska Sobotna;¹⁰

Andrej Vovko, Delovanje Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine v letih 1933–1940, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, 67–102 (dalje A. Vovko, Delovanje ...).

³ Minka Pahor, Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, Trst 1994, 543 str. (Dalje M. Pahor ...)

⁴ M. Pahor ..., str. 66.

⁵ M. Pahor ..., str. 70.

⁶ M. Pahor ..., str. 107.

⁷ M. Pahor ..., str. 128.

⁸ M. Pahor ..., str. 128–129.

⁹ M. Pahor ..., str. 146.

¹⁰ M. Pahor ..., str. 149.

- Anton Hvala st. (1891, Gorica – ?), Dolnja Lendava, Trnje;¹¹
Marija Ivančič (1899, Kred pri Kobaridu – ?), Fokovci, Murska Sobota;¹²
Antonija Kancler por. Makarovič (1889, Solkan – 1938, Murska Sobota), Srednja Bistrica, Murska Sobota;¹³
Leopoldina Kos (1889, Idrija – 1968, ?), Murska Sobota;¹⁴
Marija (Minka) Lavrenčič por. Pahor (1908, Podraga pri Vipavi – 1998, Sežana), Tišina, Serdica;¹⁵
Valerija Lutman por. Vokač (1891, Pulj – ?), Ženavlje – Murska Sobota;¹⁶
Justina Malič por. Brelih (1888, Peč pri Gorici – 1944, ?), Bogojina, poročena s tamkajšnjim učiteljem Otonom Brelihom;¹⁷
Matej Mikuž (1884, Črni Vrh – 1975, Maribor), Dolnja Lendava, okrajni prosvetni referent, okrajni šolski nadzornik;¹⁸
Franc Mlekuž (1900, Čepovan – 1973, Ljubljana), Trnje, Dolnja Lendava;¹⁹
Frančiška Pagon (1889, Zakriž pri Cerknem – 1952, ?), Gornja Lendava (Grad);²⁰
Leopoldina Podobnik (1889, Idrija 1889 – 1981, Idrija), Murska Sobota, Moščanci;²¹
Albina Prezelj (1904, Stržišče pri Tolminu – 1935, ?), Gaberje, Dolnja Lendava, Kapca, Gaberje;²²
Ambrozij (Ambrož) Rusjan (1886, Miren – ?), Murska Sobota, Svetovci, Gederovci;²³
Antonija Sancin (1898, Dolina pri Trstu – 1981, Trst), Dobrovniki, Murska Sobota;²⁴
Ivanka Sket (1900, ? – ?), Beltinci, Murska Sobota;²⁵
Stanko Skočir (1903, Kobarid – 1987, Ljubljana), Zamostje, Dolnja Lendava, Črenšovci, Bogojina;²⁶
Edvard Sosič (1886, Trst – Sv. Ivan – 1978, Murska Sobota), Puconci;²⁷
Andrej Šavli (1905, Tolmin – 1990, Ljubljana), Tišina, Predanovci, Krog;²⁸

¹¹ M. Pahor ..., str. 169, Miroslav Kokolj, Bela Horvat, Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma, Pomurska založba, Murska Sobota 1977, str. 500 (Dalje M. Kokolj, B. Horvat ...)

¹² M. Pahor ..., str. 175.

¹³ M. Pahor ..., str. 189.

¹⁴ M. Pahor ..., str. 215.

¹⁵ M. Pahor ..., str. 234.

¹⁶ M. Pahor ..., str. 246.

¹⁷ M. Pahor ..., str. 255.

¹⁸ M. Pahor ..., str. 276.

¹⁹ M. Pahor ..., str. 278–279.

²⁰ M. Pahor ..., str. 294.

²¹ M. Pahor ..., str. 320.

²² M. Pahor ..., str. 328.

²³ M. Pahor ..., str. 347.

²⁴ M. Pahor ..., str. 355.

²⁵ M. Pahor ..., str. 367.

²⁶ M. Pahor ..., str. 368.

²⁷ M. Pahor ..., str. 374–375.

²⁸ M. Pahor ..., str. 384.

Josip Štrekelj (1868, Komen – 1955, Ljubljana), Bogojina;²⁹
Antonija Terpin (1886, Podgora – 1986, ?), Dolnja Lendava;³⁰
Alojzij Tomšič (1895, Gorica – ?), Fokovci, Murska Sobota;³¹
Marija Torkar por. Žekš (1907, Podbrdo – ?), Tišina, Murska Sobota;³²
Rafaela Trebše por. Štrukelj (? – ?), Sebeborci, Predanovci;³³
Emilija Turko (1889, Sv. Anton pri Kopru – 1954, Trst), Gederovci;³⁴
Stanislava (Stanka) Virant (1902, Volosko – ?), Dolnja Lendava;³⁵
Terezija (Zinka) Zorzut (1897, Medana – ?), Štrukovci, Murska Sobota;³⁶
Berta Žejn (1895, Gorica – ?), Kruplivnik, Pečarovci, Murska Sobota;³⁷

V Prekmurju so delovali še nekateri drugi primorski učitelji, ki jih Pahorjeva ni zasledila, a jih bomo na kratko še omenili, med njimi predvsem Miroslav Viher v Pincah, Ludvik Peternej v Dolgi vasi, Lojze Puppis v Nedelici in Stanislav Prinčič v Genterovcih.

Primorske priseljske kolonije v Petišovcih, Benici in Pincah

Kot že omenjeno, so jugoslovanske oblasti naselile slovenske in hrvaške kmečke priseljske oziroma begunske družine predvsem v treh prej pretežno z Madžari naseljenih vaseh ob Dolnji Lendavi oziroma ob Muri. Prva kolonija te vrste je nastala v Petišovcih. Tam je po ogrskih podatkih iz leta 1910 živel 848 Madžarov, 13 Hrvatov in 36 »drugih« (očitno pretežno Slovencev), leta 1921 pa 858 Madžarov, 50 Slovencev in 24 »drugih«. Istega leta, toda očitno po opravljenem popisu, je tam nastala kolonija Petišovci–Marof s 40 priseljskimi družinami, v katerih je bilo 181 Slovencev in 59 Hrvatov.

Po jugoslovanskem ljudskem štetju iz leta 1931 je bilo od 1.136 prebivalcev še 367 Madžarov, 627 Slovencev, 140 Hrvatov in dva druga. Na osnovni šoli, ki je imela leta 1921 169 učencev, je bil učni jezik najprej samo madžarski, v začetku šolskega leta 1925/26 pa je šola dobila temeljni slovenski oddelek, imela pa je tudi tri madžarske vzporednice. Njihovo število se je postopoma zmanjševalo: v šolskem letu 1928/29 na dve madžarski in v šolskem letu 1929/30 na eno, dokler ni šola v šolskem letu 1931/32 (po drugih podatkih 1932/33) postala samo slovenska, saj naj po rezultatih ljudskega štetja ne bi bilo več potrebe za madžarski manjšinski oddelek.³⁸

²⁹ M. Pahor ..., str. 396.

³⁰ M. Pahor ..., str. 405.

³¹ M. Pahor ..., str. 408–409.

³² M. Pahor ..., str. 410–411.

³³ M. Pahor ..., str. 416–417.

³⁴ M. Pahor ..., str. 419.

³⁵ M. Pahor ..., str. 439.

³⁶ M. Pahor ..., str. 460.

³⁷ M. Pahor ..., str. 462.

³⁸ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 356.

Ko je leta 1920 odšel madžarski učitelj, je postal učitelj najprej Rihard Kolarič iz Čakovca, nato Martin Erker, za njim pa Marija Ornik. Zaradi števila doseljenih primorskih otrok so v šolskem letu 1934/35 prej trirazredno šolo spremenili v štirirazrednico. Med okupacijo, potem ko so šolarje in ostale primorske koloniste izgnali v madžarsko taborišče Sárvár, je šola spet postala madžarska.³⁹

Posledica leta 1922 nastale kolonije primorskih priseljencev Benica na desnem bregu Lendave, kamor so naselili 30 družin primorskih emigrantov, ki jim je država dala agrarno zemljo in barake, je bila leta 1924 ustanovitev podružnične šole matične šole v Dolnji Lendavi. Za šolsko poslopje je služila lesena baraka z eno samo učilnico, nekdanja ambulanta iz begunskega taborišča Strnišče pri Ptuju (potem Sterntall, danes Kidričevo). Na šoli je v nemogočih razmerah in ob stalni nevarnosti poplav najprej deloval že omenjeni Miroslav Viher. Ko je v šolskem letu 1931/32 šola postala samostojna, ker je imela povprečno kar 75 učencev letno, so bil šolski upravitelji najprej Ljubljančan Avgust Gabrovec, za njim Rudolf Woelle ter nato spet Ljubljančan Ivan Bauman. Po madžarski okupaciji Prekmurja leta 1941 je bil najprej pouk v madžarščini, ko pa so bili šolski otroci skupaj z ostalimi primorskimi kolonisti izseljeni v taborišče Sárvár, so šolo zaprli. Ob koncu vojne je bila uničena v bojih.⁴⁰

Pince nasproti Benice na levem bregu Mure so bile po jugoslovanskem štetju iz leta 1921 popolnoma madžarska vas in so imele 446 prebivalcev. Kolonija Pince–Marof je nastala leta 1925, ko so tam naselili 49 priseljenskih oziroma begunskih družin z 217 osebami, od katerih jih je bilo 99 Slovencev in 118 Hrvatov. Po podatkih ljudskega štetja iz leta 1931 je bilo v Pincah 552 prebivalcev, od tega 214 Madžarov, 237 Slovencev, 99 Hrvatov in 11 Nemcev.⁴¹

Šola z madžarskim učnim jezikom je nastala leta 1929, ker je bil kraj z bližnjo državno mejo odrezan od nekdanjega šolskega središča Szentmiklósa. Zaradi povečanja števila šolarjev, kar je bilo posledice prihoda primorskih kolonistov, sosednja osnovna šola v Dolini ni mogla sprejeti novih učencev. Šola je bila najprej dvojezična, s šolskim letom 33/34 pa ne več. Prvi začasni učitelji Jožef Kolarič iz sosednje Čentibe, Bela Horvat, ki je učil v letih 1930–1931, in Janez Tivadar iz Črenšovec, ki je leta 1932 utonil v Muri, so bili večji madžarščine, ni je pa obvladal učitelj, ki ga je nasledil. To je bil nam že znani primorski rojak Miro Viher, ki je v tem kraju ponovno v nemogočih razmerah poučeval do julija 1937. Do začetka druge svetovne sta na šoli učila šolski upravitelj Josip Šibenik in Pavla Novak, od leta 1939 pa samo Novakova, poročena Rapoša. Med madžarsko okupacijo so šolo ukinili, učence, kolikor jih s sorodniki niso poslali v Sárvár, pa spet usmerili v Szentmiklós.⁴²

Nemogoče razmere, v katerih so živeli primorski izgnanci in zlasti njihovi šolarji ter učitelji predvsem Pincah in Benici, so naravnost bodle v oči. Da bi jim pomagala, si

³⁹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 484.

⁴⁰ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 422.

⁴¹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 356.

⁴² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 484–485.

je med drugimi prizadevala tudi zasebna narodno-obrambna organizacija Družba sv. Cirila in Metoda, ki je kot šolska zasebna organizacija nastala in delovala že v avstrijski polovici prejšnje habsburške države. Ustanavljala in vzdrževala je slovenske zasebne otroške vrtce in osnovne šole, podpirala je tudi slovenske javne šole ter pomagala učiteljem in učencem z učili, šolskimi knjigami, denarjem in blagom. V ogrski polovici države ni smela delovati. Po letu 1918 v zasedeni Primorski in Koroški ni smela več imeti svojih šolskih zavodov, na področju nove jugoslovanske države pa niso bili več potrebni, ker je z izjemo manjšinskih nemških in madžarskih šol vse javno šolstvo postalo slovensko. Svojo dejavnost je usmerila v pomoč zlasti obmejnim Slovincem, predvsem z denarnimi podporami, šolskimi knjigami, učili, obleko, obutvijo, pa tudi z gradnjo dveh novih šolskih poslopij za javni osnovni šoli na obmejnem področju Kozjaka nad Mariborom. Eno od takih obmejnih področij je bilo tudi Prekmurje.⁴³

Družba sv. Cirila in Metoda je primorske koloniste in njihove šolarje, podobno kot druge socialno ogrožene Prekmurce ne glede na njihovo narodnost obdarovala zlasti za božične praznike s šolskimi potrebščinami, obleko in obutvijo. Podpirala je tudi pomoči potrebne in prizadevne učitelje. Poleg šolskih knjižnic je leta 1935 ustanovila tudi javno ljudsko knjižnico v Dolnji Lendavi, nameravala pa je postaviti tudi šolsko poslopje javno osnovno šolo v Velikih Dolencih.

V Prekmurju je v 30-ih letih 20. stoletja ustanovila vrsto svojih podružnic, preko katerih je hotela navezati trdnejše stike zlasti s prekmurskimi »staroselci«, da bi pomagala njihovo nezaupanje do »prišlekov« po letu 1919 z druge strani Mure. Tako so leta 1934 ustanovili podružnico Družbe sv. Cirila in Metoda v Murski Soboti. Njen prvi predsednik je bil gimnazijski ravnatelj dr. Pavel Strmšek, za njeno ustanovitev pa sta si najbolj prizadevala primorska priseljenca, murskosoboški šolski upravitelj Franc Gabrijelčič in geometer Kristijan Pertot. Predsednik leta 1935 ustanovljene podružnice v Dolnji Lendavi je bil prav tako primorski priseljenec, okrajni šolski nadzornik Matej Mikuž. Podružnice so razen tega ustanovili še v Cankovi, Fokovcih, Gornji Lendavi, Križevcih, Pertoči, Ženavljah, Beltincih, Dobrovniku, Veliki Polani in tik pred vojno še na Hotizi.⁴⁴

Tajnik Družbe sv. Cirila in Metoda Mirko Gruden je o že omenjenih nemogočih razmerah na osnovnih šolah v Pincah in Benici v svojem poročilu na letni (veliki) skupščini te družbe v Kočevju 15. avgusta 1937 poudaril, da imajo tam »taka šolska poslopja, da se mora človek zgražati. Upravitelj na prvi šoli stanuje v leseni, z blatom ometani bajti, v njej raste ob dežju slak in teče skozi streho voda. Osem let že služi ta kulturni delavec na tej postojanki in so zboleli on in njegova družina. Onstran meje v St. Mikloš je prav lepa šola, tu pa najslabša koliba služi kot hram kulture. V Benici je šola zgrajena iz vojaške barake, ki je nekdanja stala v Strnišču pri Ptujju.«⁴⁵ Upravitelj, o katerem govori tajnik, je že večkrat omenjeni Miroslav Viher, ki pa, kot smo videli,

⁴³ Primerjaj: Andrej Vovko, *Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*, Slovenska matica, Ljubljana, 1994, 237 str.

⁴⁴ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 378.

⁴⁵ Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1938, Ljubljana 1937, str. 74.

»na tej postojanki« (Pince) pač ni služil »osem let«, ampak nekaj manj. Mogoče je Gruden prišel še njegova leta v Benici.

Življenje v vseh treh omenjenih in še nekaterih krajih, kamor so se priselili primorski begunci, seveda ni bilo trdo samo šolarjem, ampak tudi odraslim kolonistom. Bili so v veliki večini nasilno pregnani s svoje rodne zemlje, v Prekmurju pa so jih domačini tako madžarskega kot tudi slovenskega rodu praviloma sprejeli z nezaupanjem kot »pritepenca«, ki da jim odžirajo že za nje same zelo pičel kruh. Na tem mestu ni naš namen podrobneje predstavljati njihove življenjske zgodbe, vseeno pa za ilustracijo navedimo vsaj kakšno.

Tako so imeli v Benici 7. avgusta 1932 slovesnost nove maše, ki jo je daroval novomašnik Franc Podgornik, tudi sam primorski begunec. Maša je bila na prostem, navzoč je bil dolnjelendavski dekan Ivan Jerič, pridigal pa je dr. Knavs, očitno zelo ganljivo, saj naj bi se »orosilo marsikatero oko«.⁴⁶

Med 157 družinami slovenskih Primorcev in istrskih Hrvatov, ki so se od junija 1922 do leta 1934 naselili v Prekmurju in z agrarno reformo od jugoslovanske države dobili zemljo, se je v Benici naselila tudi Anica Frletič iz Grgarja z možem Stankom iz Opatjega sela. Iz tega kraja, ki je bil med prvo svetovno vojno povsem razdejan, je bilo največ primorskih priseljencev. Kot begunce s soške fronte so jih najprej pripeljali v taborišče Srtnišče pri Ptuj; od tam so nekaj družin poslali naprej na Češko, od koder pa so se večinoma vrnile. Ko se je ponudila možnost naselitve v okolici Lendave, so kolonisti, ki jih domačini imenovali »prišleki«, dobili s sklepom o agrarni reformi bivšo zemljo grofov Ezsterhazyjev. Poleg že omenjenih kolonij v Petišovcih, Benici in Pincah–Marofu, se je manjše število kolonistov naselilo tudi v Kamovcih in Dolgi vasi. Iz taborišča Strnišče niso pripeljali barake samo za šolo, ampak še druge za stanovanje, ki so si jih družine postavile na dodeljenih zemljiščih.

Anica Ferletič se spominja, da so bile razmere, v katerih so se znašli, zelo siromašne. Razen zemlje niso imeli ničesar, ne orodja in živine, živeli so v barakah. Šele po nekaj letih so začeli postavljati hiše, država pa naj bi jim razen zemlje ne dala ničesar. Bili so tudi primeri, da so kolonisti nekmetje v nasprotju s predpisi agrarne reforme dajali dobljeno zemljo v najem domačinom. Taka dejanja priljubljenosti priseljencev med domačini nedvomno niso povečala. Priseljencem je bil največja ovira jezik, saj so v njihovi novi okolici živeli v glavnem Madžari, med katerimi so slovensko znali morda le mlajši.

Domačini so priseljencem zavidali bivšo grofovsko zemljo, ki so jo dobili, saj so nanjo tudi sami računali, a so zaradi njih ostali praznih rok. Predvsem Madžarom pa so zemljo celo odvzeli. Prekmurški Slovenci, ki niso mogli živeti od nizkih hektarskih donosov in so zato morali na sezonsko delo drugam, so v kolonistih prav tako videli vsiljivce, ki jim jemljejo še tisto, kar bi lahko pridelali doma. Odkritih preprirov ali drugih izrazov sovražnosti naj ne bi bilo, prevladovala pa naj bi občutek nelagodnosti in nekakšna distanca.

⁴⁶ Primorska nova maša v slovenski krajini. Istra, 1932, št. 32–33, str. 6.

Po mnenju Jožeta Vidiča iz Lendave, ki je leta 1933 prišel z družino iz Kanala ob Soči v Kamovce, je bil namen kolonizacije okrepiti slovenski živelj v tem delu Prekmurja. Leta 1942 so Madžari z več kot 500 primorskimi priseljenci odpeljali v že omenjeni Sárvár tudi njega in ženo Anico. Tam so med delom na kmetijah dočakali konec vojne, po njej pa se večinoma vrnil v Prekmurje, kjer so iz nekdanjih kolonij nastale lepo urejene vasi.⁴⁷

Ena največjih nevarnosti, ki so ogrožale primorske koloniste, so bile poplave. Posebno huda je bila v noči s 23. na 24. maj 1938, prizadela pa je zlasti Benico in Petišovce. Ob treh zjutraj, ko je prebivalce omenjenih vasi, ki jih ni nihče obvestil o velikih nalivih v Gornji Štajerski, zbudilo šumenje, je bilo že prepozno. Takrat je živelo v Benici 32 družin s približno 160 člani, v Petišovcih pa 25 družin s 120 člani. Obe koloniji sta bili pod vodo v manj kot pol ure, pri čemer je bila bolj prizadeta Benica, saj vaščanom ni uspela obramba nasipa ob potoku Ledavi. V Pincah, kjer je takrat živelo 20 družin, pa so uspeli obvarovali vas in polja. V Benici so bila pod vodo vsa poslopja, polja in gozd, skupaj nad 1000 oralov. V nekih hišah je segala voda do metra visoko. Beničani so uspeli rešiti zlasti krave in konje čez že ogroženi most v Pince, prašiče in perutnino pa v so reševali na podstrešja. Most se je v prvih urah poplave porušil.

Ogroženi prebivalci Petišovcev so se reševali na Marof in k dvema kolonistoma, ki sta ostala neprizadeta. Voda je stala dva dni, v Benici je popolnoma porušila dve hiši, tri delno, ostale pa so bile močno poškodovane. V Petišovcih so bile razen omenjenih dveh poškodovane vse druge hiše. Večina stanovalcev se je rešila na podstrešja in oblasti so jih morale od tam s silo odstraniti. Na pomoč so prišli vojaki s Ptuja, ki so z motorni čolni prepeljali na varno ljudi in živino ter dovažali živež in obleko. Škoda je v Benici znašala 300.000 din, v Petišovcih pa 200.000 din.

(Za primerjavo: zemlja je stala 0,5 din, znani bata gumijasti škornji 99 din, moški čevlji 170 din, copati do 50 din, visoki čevlji 199 din; srednje visoka mesečna plača srednješolskega profesorja je znašala 3.000, univerzitetnega profesorja pa 6.000 din; izvod glasila Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine je stal 1 dinar.)

Voda je uničila vse poljščine, tako da so poplavljenici prosilo za pomoč. Oba vasi naj bi bili sicer vajeni poplav, a ta je bila še posebno huda in je prebivalce spravila v obup. Opozarjali so tudi, da je okolje nezdravo, da razsaja malarija, da težko delo in slaba hrana pospešujeta jetiko, da jih bremenijo dolгови anuitet za agrarno zemljo, prispevki za kolonizacijski fond in plačila Zvezi agrarnih društev za hiše; želeli so odpis dolgov, kajti drugače, da ne morejo več vztrajati. Zlasti Beničani naj bi že mislili na preselitev, in naj bi se zato že obrnili na pristojne politične oblasti.⁴⁸ Te namere, če so jo res imeli, pa Beničani očitno niso uresničili. Mogoče je bil njen namen spodbuditi državno in drugo pomoč.

⁴⁷ Jutka M. Kiraly, Prekmurski Primorci niso prišleki. – Nedelo, Ljubljana V/1999, št. 37 (12. 9.), str. 4.

⁴⁸ Nesreča v naših kolonijah v Prekmurju, Poplava v Benici in v Petešovcih. – Istra, 1938, št. 23, str. 3.

Med organizacijami, ki so se posebej izkazale v pomoči poplavljenecem, sta bili obe društvi primorskih emigrantov v Prekmurju, Soča v Dolnji Lendavi in Soča v Murski Soboti. Obe sta nastali kot podružnici ljubljanskega društva Soča, enega prvih osrednjih društev primorskih emigrantov, združenih v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. Izmed obeh prekmurskih Soč je nekoliko prej nastala Soča v Dolnji Lendavi. Po podatkih iz Zvezinega glasila Istra ne moremo ugotoviti točnega datuma njune ustanovitve, saj ju ne najdemo na seznamu društev, ki so bila povabljeni na ustanovni zagrebški kongres Zveze 20. septembra 1931,⁴⁹ na naslednjem kongresu Zveze 11. septembra 1932 v Beogradu pa je bila med drugimi včlanjena tudi dolnjelendavska Soča.⁵⁰ Murskosoboške Soče na tem seznamu še ni.

Emigrantsko društvo Soča iz Dolnje Lendave

Na božič leta 1932 je društvo Soča iz Dolnje Lendave na šoli v Petišovcih obdarovalo šestdeset najrevnejših družin primorskih kolonistov ter jim priredilo igro, v kateri sta sodelovala učitelj Erker in pevski odsek Soče.⁵¹ Društvo, označeno kot podružnica društva Soče v Dolnji Lendavi, je 12. februarja 1933 priredilo v Murskem Središču družabni večer v prostorih restavracije Flisar. Zaradi velikega obiska iz bližnjih primorskih kolonij in Središčanov je zmanjkalo prostora. Prireditelj je začel predsednik Soče, solunski prostovoljec Josip Grča, pevski zbor Soče pa je »pod spretno taktirko davčnega uradnika Podobnika, zapel prav dovršeno 12 pesmi«. Prireditelj sta pozdravila Pero Bodlovič v imenu domačinov in brat Gaber, starosta mariborskega Sokola; oba sta naglašala »v vznešenih besedah lepoto in osvajajočo moč jugoslovanske pesmi, povdarjajoč njen izredno veliki pomen ob severni meji ... Soča in Jadran naj bi bila našim Sočanom, ki so našli v Prekmurju svojo novo domovino, simbol hrepenenja in nade ter simbol vstajenja«. Šolski upravitelj iz Dolge vasi in podpredsednik društva Ludvik Peternelj⁵² je zaključil »s klici jugoslovanski domovini, narodu in Kralju«. Čestitke je dodal tudi neimenovani pisec članka, ker da je »slovenska pesem ... rešila slovenski narod, ko mu je v času Avstrije grozil pogin v valovih germanstva, danes jugoslovanska pesem osvaja vsa srca z isto elementarno silo kot nekdaj.⁵³

Občni zbor dolnjelendavske Soče je bil 18. marca 1933. Poročala sta predsednik Josip Grča in tajnik Vladimir Cerovac. Slednji je povedal, da je imelo društvo leta 1932 180 članov, v letu 1933 so iz raznih razlogov črtali 26 članov, pristopilo jih je 15, tako da ima društvo zdaj 169 članov. Omenil je neredno plačevanje članarine in pozval, naj se to uredi, ker da so to edini prihodki društva in večinoma služijo za podpore najrevnejšim. Dospelo je 77 dopisov, odposlanih je bilo 66, največ dopisovanja pa je bilo z

⁴⁹ A. Vovko, *Organizacije ...*, str. 456.

⁵⁰ A. Vovko, *Organizacije ...*, str. 464.

⁵¹ Istra, 1933, št. 2, str. 6.

⁵² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 432.

⁵³ Delovanje podružnice društva »Soča« v Dolnji Lendavi. – Istra, 1933, št. 8, str. 8.

raznimi odseki Zveze, štiri redne seje so se ukvarjale z agrarnimi zadevami kolonizacije, bilo je več intervencij pri banovini in Zvezi, z njimi pa naj bi dosegli lepe rezultate. Zaradi šibkega gospodarskega položaja članstva in »nenaklonjenosti domačinov« v letu 1932 ni bilo nobenih javnih prireditev, tudi ne komemoracij Rapalla in Bazovice, tudi zaradi tega, ker so pri zadnjih »domačini Madžari« delali razne »neprilike. V bodoče naj bi v posameznih primorskih kolonijah ob prisotnosti dveh ali treh članov odbora organizirali za najrevnejše božičnice in »z naklonjeno podporo« obdarovali 120 družin, ustanovili socialni odsek z društvenim predsednikom na čelu, članstvo naj od člana do člana agitira za naročanje časopisa Istre, ker da ta potrebuje vsestranske podpore, ker je »dokumentarna opora pri obračunu in sedaj edina vez s našimi brati onstran meje«. Poročal je še, da se po sklepu odbora udeležil emigrantskega kongresa v Ljubljani, glavni cilj emigrantskega delovanja pa je bil po njegovem širiti med članstvom zavest, da so primorski emigranti tisti, od katerih pričakujejo neodrešeni bratje odrešitve. Prav tako je naglasil pomembnost gojitve sloge in prijateljstva med članstvom, poučevanja članov v gospodarsko-kulturnih aktualnih vprašanjih s predavanji, in to vedno v zvezi s vprašanji emigracije. Povedal je, da v posameznih kolonijah načrtujejo štiri seje širšega odbora in osem predavanj.

Podpredsednik Ludvik Peternejl je omenil, da »pretežni del tukaj bivajočega slovenskega življa iz boljših krogov vrši proti nam najbolj ostudno gonjo z blatenjem in obrekovanjem«, da pa naj bi bili Primorci prvi, ki so darovali kri in življenje za osvoboditev Prekmurske krajine. Predsednik Grča ga je podprl in pozival članstvo, »naj zastavi vse sile, da bomo močni in gospodarji v naši novi domovini in to je najboljši odgovor proti gonji.«

Za predsednika so s »spontanim navdušenjem« ponovno izbrali Josipa Grčo, v upravni odbor pa šolskega upravitelja Ludvika Peternejla, Rudolfa Čehovina, Vladimirja Cerovaca, Janka Podobnika, Mateja Mikuža, Alberta Miklaviča, Ferda Ježka, Ota Gravnarja, Stanka Skočirja, Josipa Pavšiča, Hinka Ravbarja, Izidorja Radikona, ? Prinčiča, Alojza Puppisa, Ivana Marušiča, Martina Heraka, Karla Ferfoljo in Franca Gržeja; v nadzorni odbor so izvolili Mateja Mikuža, Stanka Skočirja in Alojza Progarja.⁵⁴

Društvo je sodelovalo pri organiziranju proslave petnajstletnice naselitve primorskih emigrantov v Prekmurju dne 15. avgusta 1936 v koloniji Petišovci. Spored je predvideval sveto mašo na prostem, govore, deklamacije, petje, popoldne pa alegorično sliko in veseloigro, kjer bi igrali domači fantje, Primorci, potem pa bi bila prosta zabava s plesom, na kateri bi igrali črenšovski fantje. Poleg odbora Soče v Dolnji Lendavi je k udeležbi pozval tudi organizatorsko-propagandni odsek Zveze jugoslovanskih emigrantskih združenj.⁵⁵

Peti redni letni občni zbor Soče je bil v meščanski šoli v Dolnji Lendavi 23. maja 1937 udeležba je bila 56-odstotna. Dotedanji predsednik Peternejl je izrazil željo, da bi

⁵⁴ Aktivnost naše emigracije v Dol. Lendavi. – Istra, 1933, št. 18, str. 8.

⁵⁵ Proslava petnajstletnice naselitve primorskih emigrantov v Prekmurju dne 15. avgusta v koloniji Petišovci. – Istra, 1936, št. 33, str. 4.

se tamkajšnji emigranti bolj zanimali za društvo. Društvo je izdalo članom za zimsko pomoč za 3.500 din blaga, ki ga je dobilo po tovarniški ceni. Vsak član je tako dobil skoraj 10 m blaga. Izplačali so 690 din podpor in 1.147 din posojila članom, blagajna je imela gotovine 2.320 din, dolgov pa ni bilo. Glede društvenih komemoracij in drugih prireditvev so poudarili, da je bila največja med njimi proslava 15-letnice naselitve v Prekmurju, ki je uspela s presežkom 1.013 din, in komemoracija za Lojzeta Bratužem v župni cerkvi. Pri maši je pel poseben pevski zbor, sestavljen iz cerkvenega in učiteljskega, naslednji dan pa je v risalnici meščanske šole predsednik društva govoril o življenju in delu Lojzeta Bratuža.

Poročali so še, da sta se predsednik in blagajnik 4. oktobra 1936 udeležila emigrantskega kongresa v Zagrebu,⁵⁶ predsednik pa je vse svoje društvene poti kril iz lastnih stroškov. Društvena pisarna je članom nudila razne informacije ter spričevala za zaposlitev in bolnišnice. Na občnem zboru so »kljub slabemu zdravju na željo vseh članov« za predsednika ponovno izvolili Peternelja, za »poslovodečega« predsednika primorskega učitelja, upravitelja šole v Nedelici Alojzija (Lojzeta) Puppisa,⁵⁷ za tajnika Stanislava Prinčiča, za odbornike pa so bili izvoljeni Anton Frančeškin, Martin Herak, Ivan Benza iz Pince, Gabrijel Budin, Fran Troha in Franc Peric iz Benice, Franc Pahor, Angel Pahor, Karel Ferfolja iz Petišovcev, Franc Grzej, Anton Kancut iz Kamovec, Izidor Radikon, Alojz Valenčič iz Dolge vasi in Josip Pavšič iz Lendave; v nadzorni odbor so bili izbrani Rudolf Čehovin, Anton Grauner in Ivan Grauner, za častna člana pa predsednik Zveze Ivan Marija Čok in predsednik Peternelj.⁵⁸

Društvo Soča v Dolnji Lendavi se je v letu 1937 očitno zelo želelo osamosvojiti, saj so za 4. julij napovedali izredni občni zbor s tem dnevnim redom,⁵⁹ vendar pa je bilo v času rednega občnega zbora Soče matice v Ljubljani uradno še vedno v sestavi ljubljanskega društva kot njegova podružnica.⁶⁰

Občni zbor društva v nedeljo 12. julija 1938 v risalnici »mestne« (zelo verjetno meščanske) šole je prinesel le malo sprememb v društveni odbor. Predsednik je ostal Peternelj, podpredsednik Puppis, poleg njega pa še dr. Avgust Korbar, šef zdravstvenega doma, tajnik na novo primorski priseljenc in šolski upravitelj v Genterovcih Stanislav Prinčič,⁶¹ blagajnik kolonist Izidor Rodikon, novi član odbora pa je postal šolski upravitelj s Trnja Franc Mlekuž.⁶² Po volitvah je tekla razprava »o grozni nesreči«, že omenjeni majski poplavi v Benici in Pincah, zaradi katere naj bi del kolonistov sklenil, da se po petih letih poplav odseli, saj da je ni hiše, kjer jetika in malarija ne bi povzročila žrtve.⁶³

⁵⁶ A. Vovko, *Delovanje ...*, str. 97.

⁵⁷ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 481.

⁵⁸ Istra, 1937, št. 23, str. 4.

⁵⁹ Istra, 1937, št. 27, str. 4.

⁶⁰ Istra, 1937, št. 47, str. 4.

⁶¹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 444.

⁶² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 500.

⁶³ Istra, 1938, št. 28, str. 4.

Društvo Soča iz Dolnje Lendave se je očitno delovno vključilo v pomoč zgoraj omenjenim poplavlencem. Čeprav namen pomoči v zahvali ni izrecno naveden, lahko ob bližini dogodka v juliju 1938 o tem dovolj upravičeno sklepamo. Zahvalili so se »vsem bratskim društvom in organizacijam za pomoč«, posebno dr. Lavu Čermelju, ki da je s svojim posredovanjem veliko pripomogel k uspehu akcije za pomoč. Navedli so še, da so darovali Primorsko akademsko starešinsko v Ljubljani 200 din, Tabor Ljubljana 300 din, Sloga Kranj 100, Soča Celje 150, Nanos Maribor 200 din, Orjem Trbovlje 200 din, skupaj 1.150 din. Vse navedene organizacije so bile primorska emigrantska društva.⁶⁴

O dejavnosti društva Soče Dolnja Lendava v letu 1939 zasledimo v Istri le še napoved občnega zbora za 23. april na običajnem mestu v meščanski šoli, nič pa o njegovem poteku⁶⁵ ter le kratko novico o (najbrž božičnem) obdarovanju primorskih rojakov, kolonistov v Benici, Pincah in Petišovcih, ki so se jih potem, ko so večino od njih prizadele poplave, zdaj lotile še poljske miši in jim v zadnjem času požrle vse posevke. Pri obdaritvi v šoli v Benici je sodeloval ženski krožek mariborskega združenega emigrantskega društva Jadran–Nanos na čelu s predsednico Pinterjevo. Razdelili so obleko in obutev, otrokom pa tudi sladkarije.⁶⁶

Emigrantsko društvo Soča Murska Sobota

Prvi podatki o emigrantskem društvu Soča iz Murske Sobote v časopisu Istra so iz leta 1934. Društvo je v začetku leta (v januarju?) organiziralo kulturno zabavni večer, na katerega je povabilo svojih 80 članov in druge prijatelje. Odziv tudi od domačega prebivalstva naj bi bil »zelo časten«. Predsednik društva, primorski priseljenec, šolski upravitelj v Murski Soboti Fran Gabrijelčič je govoril o pomenu Primorja za Jugoslavijo, o važnosti združevanja emigrantov in seznanjanja domačega prebivalstva s cilji emigrantskih društev, »kateremu smotru služijo tudi družabni večeri«. Sledile so »skioptične slike našega Primorja pod vodstvom prof. Mušiča«, prof. Hvala je predstavil življenje pesnika Kosovela in na koncu »z globokim razumevanjem« recital Ekstazo smrti, njegova hčerka pa Gregorčičevo Naš čolnič otmimo. Po govoru o primorski ženi, »kateremu je občinstvo z vidnim zanimanjem sledilo«, so v glavnih točkah prebrali tri številke Istre ter pozvali k povečanju števila njenih naročnikov. Posamezne točke je povezovalo petje »konservatorista« Gregoriča in njegove sestre ob spremljavi prof. Justina.⁶⁷

Murskosoboška Soča je imela 24. marca 1933 občni zbor, in to poudarjeno kot podružnica ljubljanskega društva Soče. Kljub neprimerni uri naj bi bila udeležba častna. Podpredsednik društva je pojasnil namen emigrantskih društev ter samokritično ugotovil, da program ni bil popolnoma izpolnjen, saj razen komemoracije ob obletnici Rapalla in društvenega večera ni bilo nič uprizorjenega. Ves razpoložljiv denar, ki

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Istra, 1939, št. 16, str. 4.

⁶⁶ Istra, 1940, št. 2, str. 4.

⁶⁷ Kulturno zabavni večer »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1934, št. 7, str. 6.

ga je vplačalo 87 članov, je društvo poklonilo izgnanim rojakom. Poudarili so, da je društveno premoženje tudi velika knjižnica v Murski Soboti, katere knjige pa so bile večinoma razdeljene, po 50 oziroma 100 knjig med 28 obmejnih ambulantnih (premičnih) knjižnic.

Izvolili so nov odbor, ki so ga sestavljali predsednik Fran Gabrijelčič, podpredsednik Marij Hvala, tajnica Tatjana Novak, blagajnik Franc Gregorič in knjižničar Alfred Hvala ter odborniki Zdenka Požar, Izidor Gomišček, Zora Mlekuž, Fran Klanjšček, Josip Knez, Dreja Savli, dr. Vadnjal in Milan Deskovič; v nadzornem odboru sta bila Ciril Šinkovec in Anton Dolenc. Poleg tega je obstajal tudi poseben odsek s tremi damami, ki je imel nalogo zbirati perilo, obutev obleko med letom, »da nas prihodnja zima ne bo zalotila nepripravljenih« za pomoč siromakom.⁶⁸

Društvo Soča v Murski Soboti je v časopisu Istra najprej napovedalo svoj družabni večer za 12 maj 1934, ki naj bi ga sestavljalo petje, predavanji Materin jezik in fašizem ter Jadransko vprašanje, komedija Ponesrečena snubitev, predavanje o Koroški s skioptičnimi slikami o Koroški, po programu pa primorske jedi in prosta zabava. Poleg članstva so vabili vsakega, kateremu je pri srcu »neosvobojeno ozemlje«. ⁶⁹ Večer je očitno uspel, čeprav naj bi zaradi velike udeležbe na prostem pogrešali mnogo društvenih članov; v vodstvu društva so bili na prireditve vseeno ponosni, saj je zbudila veliko zanimanje pri domačem prebivalstvu. Z neprikritim ponosom so zapisali, da dobiva njihovo društvo Soča z vztrajnim delom svojo vlogo tudi na najsevernejši meji.⁷⁰

Na občnem zboru društva Soča v Murski Soboti so bili 19. maja 1936 v odbor izvoljeni: predsednik Fran Gabrijelčič, podpredsednik Marij Hvala, tajnica Zdenka Požar, blagajnik Fran Gregorič, v nadzorni odbor pa ravnatelj Rud. Pregelj, dr. Vadnal, Klanjšek, Kranjc, Lah in Gomišček. Za fond Zvezinega glasila Istra so na zboru zbrali 100 din.⁷¹

V glasilu Istra naletimo potem še na dve novici o občnih zborih oziroma drugi dejavnosti murskosoboške Soče. Tako je bil 7. marca leta 1937 občni zbor pri g. Benkiču izredno dobro obiskan. Društvo je pripravilo komemoracijo primorskim žrtvam, zlasti Lojzetu Bratužu. Dejavno je bilo tudi na socialnem področju, saj je razdelilo več kot 3.000 din podpore potujočim in brezposelnim emigrantom ter organiziralo nabiralno akcijo in delo v pomoč kolonistom. »S sodelovanjem vseh narodnih sil v Murski Soboti« je 6. novembra 1936 organiziralo koncert emigrantskega pevskega društva Jadran iz Maribora, povezan s proslavo Simona Gregorčiča, sodelovalo pa je tudi na že omejeni proslavi petnajstletnice začetka primorske kolonizacije v Petišovcih.

Društvo je imelo 84 članov, med katerimi pa jih je nekaj pozabilo na dolžnost (ni navedeno, na katero, dovolj upravičeno pa najbrž lahko sklepamo, da na plačevanje članarine). Za fond časopisa Istra so tokrat zbrali 120 din. O izvoljenem odboru tokrat ni nobenih podatkov.⁷² Pač pa je bilo ob naslednjem občnem zboru 18. marca 1938

⁶⁸ »Soča« v Murski Soboti ima 28 ambulantnih knjižnic. – Istra, 1934, št. 15, str. 6.

⁶⁹ Istra, 1934, št. 18, str. 7.

⁷⁰ Uspeli družabni večer Soče v Murski soboti. – Istra, 1934, št. 20, str. 4.

⁷¹ Istra, 1936, št. 22, str. 4.

⁷² Občni zbor »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1937, št. 15, str. 4.

v zelo telegrafskem slogu objavljeno zgolj: predsednik F. Gabrijelčič, podpredsednik J. Skuk, tajnik F. Bizjak; odborniki: dr. Vadnal, dr. B. Merhar, dr. S. Kalin, M. Vatovac, Z. Požar, Š. Klanšček, R. Lah in L. Gomilšek.⁷³

SKLEP

Na tem mestu smo se lahko zgolj zelo na kratko in samo s pomočjo določenih virov ter literature dotaknili nekaterih značilnih vidikov življenja primorskih priseljencev oziroma beguncev v Prekmurju med obema svetovnima vojnama. Vsak od zastavljenih delov pregleda terja še veliko poglobljenega raziskovalnega dela, pa naj gre za utrjevanje slovenstva in čuta pripadnosti Sloveniji v Prekmurju tako dragoceno delovanje primorskega učiteljstva, za vse še premalo raziskano zelo težavno življenje primorskih kolonistov v omenjenih treh in drugih naselbinah, tudi ob nujni pritegnitvi osebnih spominov in intervjujev, za kar pa se zaradi biološke starosti prič zgodovinarjem čas za take raziskave že hudo izteka. Prav tako bo treba poiskati še druge možne arhivske in časopisne vire za dodatno raziskavo in predstavitev delovanja obeh primorskih prekmurskih društev, o katerih je v Istri, sicer zelo povednem glasilu Zaveze, presenetljivo malo podatkov. Vsekakor si avtor tega prispevek ne dela iluzij, da je odgovoril na zastavljena vprašanja. Upa le, da je vsaj malo odgnil zaveso pozabe, ki jih v veliki meri in neupravičeno še vedno pokriva.

VIRI

Istra, glasilo Saveza emigranata iz Julijske krajine, Zagreb, Ljubljana, I/1929–12/1940
Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1938, Ljubljana 1937, str. 74.

LITERATURA

Kokolj, Miroslav, Horvat, Bela, Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma, Pomurska založba, Murska Sobota 1977, str. 356.
Mihael Kuzmič, Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu v ZDA 1893–1924, Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 325 str. Migracije 2.
M. Kiraly, M. Jutka, Prekmurski Primorci niso prišleki. – Nedelo, Ljubljana V/1999, št. 37 (12. 9.), str. 4.

⁷³ Nov odbor društva »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1938, št. 18, str. 4.

- Pahor, Minka, Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, Trst 1994, 543 str.
- Vovko, Andrej, Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, 449–473.
- Vovko, Andrej, Delovanje Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine v letih 1933–1940, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, 67–102.
- Vovko, Andrej, Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918, Slovenska matica, Ljubljana 1994, 237 str.

SUMMARY

SOME ASPECTS OF THE LIFE OF THE PRIMORJE IMMIGRANTS TO PREKMURJE BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Andrej Vovko

Prekmurje has been and to some extent is until the present day one of the most typical geographic regions of mass Slovene emigration. Less typical and considerably less numerous is especially in past historical periods the reverse process: the process of immigrating in Prekmurje. The first Slovenes that have in a larger number immigrated to Prekmurje were undoubtedly the refugees from Primorska who after 1918 fled mainly from the Italian denationalisation violence, particularly after its aggravation after the fascist takeover of power. The Isonzo front during World War I and even more the above mentioned, and the denationalisation measures of the Italian authorities, banished from their homes over 100.000 Slovenes from Primorje and Istrian Croats of whom the majority after 1918 resorted to the newly founded South Slav state, and the rest mainly to Western Europe and South America, particularly Argentina. In the first period, they as mainly liberally and Yugoslav centralistic oriented, were given work in not too popular state vocations (thus, in the police, the customs etc.); later, during the economic crisis, the local population considered them unwanted competition in the struggle for the scant everyday bread. The word "Primorec" meant in many an environment of the homeland a true verbal abuse.

To the Yugoslav state in 1919 annexed Prekmurje offered some possibilities for the survival of the above mentioned emigrants from Primorska, above all teachers who with their Yugoslav and liberal orientation resolutely and to a certain extent as a foreign body intervened in the there, with a specific historical development defined social, religious, economic and cultural environment. The state authorities settled near Dolnja Lendava in Petišovci, Benica and Pince several tens of emigrant peasant families from Primorje and Istria. All the mentioned aspects of the life of the Primorje immigrants and refugees are merely briefly presented in the treatise.